

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Терещенко І.І.

*к. філос. н., доцент Національного технічного університету України
«Київський Політехнічний Інститут»*

Наумець А.М.

студентка факультету соціології та права

Національного технічного університету України «Київський Політехнічний Інститут»

У статті розглядається соціальна робота з людьми похилого віку. Аналізуються основні економічні, соціальні та психологічні проблеми з якими зіштовхуються люди похилого віку. Вказуються концептуальні принципи, напрямки та особливості соціальної роботи з людьми похилого віку. Розкривається зміст, а також різновиди соціальної допомоги стосовно даної категорії суспільства. Актуалізується необхідність створення нових форм обслуговування та удосконалення системи соціального захисту людей похилого віку.

В статье рассматривается социальная работа с людьми пожилого возраста. Анализируются основные экономические, социальные и психологические проблемы с которыми сталкиваются люди пожилого возраста. Указываются концептуальные принципы, направления и особенности социальной работы с людьми пожилого возраста. Раскрывается содержание, а также разновидности социальной помощи относительно данной категории общества. Актуализируется необходимость создания новых форм обслуживания и усовершенствования системы социальной защиты людей пожилого возраста.

The social work with elderly people is observed in this article. Major economical, social and psychological problems are analyzed which elderly people faced with. Conceptual principles, directions and special features of social work with elderly people are specified. The essence and different variations of social care concerning these people are elucidated. The necessity of creation new forms of services and improvement of social care systems for elderly people are updated.

Ключові слова: люди похилого віку, соціальна робота, соціальна допомога, старість.

Актуальність. Сьогодні проблема покращення соціального обслуговування та забезпечення достатнього рівня життя людей похилого віку займає вагоме місце в системі соціального захисту населення. Початок ХХІ століття характеризується процесом стрімкого зросту демографічного старіння населення, що передбачає наявність високої чисельності людей похилого віку, а отже, кількість людей, що потребують соціальної допомоги дедалі зростає. Саме тому постає гостра необхідність значних змін в організації соціального захисту населення, у розширенні соціальних послуг та удосконаленні механізму соціального обслуговування людей похилого віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення змісту та особливостей соціальної роботи з людьми похилого віку висвітлюються у працях багатьох фахівців та науковців, серед яких є і зарубіжні, і вітчизняні автори. Варто згадати про наступних: Л. Тюптя, Е. Холостова, О. Горбушина, Г. Бочарова, А. Капська, П. Павленок, В. Шахрай та ін. Проблеми соціального становища людей похилого віку розглянуті і у працях: Г.Томе та Е. Еріксона. Наприклад, Л.Тюптя у своїх працях приділяє значну увагу стереотипам по відношенню до людей похилого віку, аналізує специфіку соціальної роботи з людьми похилого віку [10]. Дослідженнями головних проблем людей похилого віку займається Е.Холостова [12]. Проблему самотності та соціального захисту людей похилого віку аналізує у своїх працях А.Капська [5]. Розглядаючи принципи соціальної роботи з людьми похилого віку В.Шахрай наголошує на соціальній значущості теорій старості [13].

Метою даної статті є розкриття особливостей соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах сучасної України та розгляд напрямків і принципів соціальної роботи з даною категорією населення.

В роботі перед нами поставлені наступні завдання:

- Охарактеризувати основні проблеми людей похилого віку в сучасній Україні;
- Розглянути принципи та напрями соціальної роботи з людьми похилого віку;
- Проаналізувати значення поняття «соціальна допомога» та її форми.

Виклад основного матеріалу. Згідно з класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), осіб у віці від 60 до 74 років відносять до категорії людей похилого віку, від 75 до 89 років - до старих людей, а від 90 років і старших - до довгожителів.

Погляди щодо місця та ролі людини похилого віку у суспільстві були втілені в принципах ООН, які були прийняті 1991 р. Генеральною Асамблеєю. Дані принципи передбачають соціальний захист людей похилого віку, а саме:

- забезпечення продуктами, житлом, одягом і медичним обслуговуванням, а також можливістю займатися діяльністю, яка приносить дохід;

- брати участь у розробці політики, яка торкається їх благополуччя, і створювати власні рухи та спілки, а також проживати у безпечних умовах із урахуванням особистих вподобань і стану, який змінюється, перебувати якомога більше в домашніх умовах;
- увагою та доглядом з боку сім'ї і общини, медичним обслуговуванням з метою підтримки чи відновлення оптимального рівня фізичного, психічного й емоційного благополуччя і попередження захворювань;
- отримувати соціальні та правові послуги, послуги закладів опіки і піклування; можливістю користуватися у будь-якому соціальному закладі правами людини і основними свободами, включаючи повну повагу гідності, переконань, потреб і особистого життя, а також права приймати рішення щодо догляду та якості життя;
- можливістю всебічної реалізації свого потенціалу;
- вести гідний та безпечний спосіб життя, не зазнаючи при цьому експлуатації, фізичного чи психологічного насилля, а також право на справедливе ставлення незалежно від віку, статі, расової чи етнічної приналежності, інвалідності чи іншого статусу [10, 241].

В цілому, люди похилого віку сприймаються світовим співтовариством як позитивний фактор, а не як тягар. Сучасне розуміння старості поєднує ідеї повноправної участі старших людей в житті суспільства і турботи про них. Адже, коли люди старшого віку відіграють активну, творчу і корисну роль і відчують турботу про себе, молодші покоління бачать, що їх може очікувати у майбутньому [6].

Досліджуючи проблеми людей похилого віку, можна визначити, що рівень соціальної роботи та система соціальних служб, які функціонують нині в Україні, нездатні в повному обсязі задовольнити низку потреб та труднощів, що виникають в житті даної категорії українського населення. Зі зростанням тривалості життя збільшується і період досить низької якості життя людей похилого віку з проблемами різного характеру. На сьогодні люди похилого віку з порушеннями повсякденних функцій становлять біля 60% усіх тих людей, які звертаються за допомогою до служб соціального та медичного профілю. В Україні майже 30% населення – люди похилого віку. Дані демографічного прогнозу свідчать про постійне зростання кількості осіб похилого віку в загальній структурі населення України. Сьогодні кожний п'ятий житель нашої держави досяг 60-річного віку [11].

Проблеми людей похилого віку об'єднують у три великі групи: здоров'я і медична допомога; матеріальне становище; інтеграція в суспільство. Аналіз положення громадян літнього віку свідчить про те, що вони є найбільш соціально незахищеною категорією населення, що потребує особливої уваги і соціального захисту з боку держави. Старість, як період життя людей вбирає в себе багато корінних проблем як медично-біологічної, так і соціально-побутової сфер. У цей період перед літніми людьми виникає безліч проблем, оскільки людей похилого віку часто відносять до категорії "маломобільного" населення, вони виступають найменш захищеною, соціально уразливою частиною суспільства. Це пов'язано, перш за все, з проблемою порушення фізичного стану, викликаного захворюваннями із зниженою руховою активністю. Зниження життєвого тону, в значній мірі пояснюється психологічними чинниками: песимістичною оцінкою майбутнього, безперспективним життям, тривожністю, зниженням самооцінки. Головна проблема полягає в зміні статусу літніх людей, що пов'язана з припиненням або обмеженням трудової діяльності, перегляду ціннісних орієнтирів, самого способу життя і спілкування, а також виникнення різних проблем як в соціально-побутовій, так і в психологічній адаптації до нових умов. Підвищена соціальна уразливість літніх громадян пов'язана також з економічними проблемами: низьким рівнем якості життя, невеликими розмірами отримуваних пенсій, низькою можливістю працевлаштування, як на підприємствах, так і в здобутті роботи вдома [2, 56]. Вагомою соціальною проблемою літніх людей є поступове руйнування традиційних родинних засад, що привело до того, що старше покоління не займає почесне очолююче положення, втрачається актуальність ролі бабусь та дідусей. Проблеми людей похилого віку, особливо самотніх, на тлі низьких пенсійних виплат загострюються ще й за умов існування дефіциту дешевих товарів вітчизняного виробництва, зростання цін на комунальні послуги і продовольчі товари, нерозвинутої сфери побуту, незадовільної медичної допомоги, втрати суспільством почуття милосердя. Зазначені труднощі доповнюють відсутність грошових заощаджень, фінансова неспроможність ремонту власного житла, тощо [9]. Не менш важливою проблемою, на наш погляд є те, що у суспільстві спостерігається тенденція дискримінації людей за віком, тобто неприйняття молодим і сильним поколінням літніх людей. Варто підкреслити проблему самотності людей похилого віку, адже самотні люди часто переживають депривацію потреб у спілкуванні. Все це веде до збіднення життя та втрати позитивних емоцій, що обумовлює необхідність вироблення і реалізації специфічних підходів, форм і методів соціальної роботи з літніми людьми [12, 84].

Загалом, в Україні уся система соціального обслуговування поділена на два основних сектори - державний і недержавний. Державний сектор представляють обласні, муніципальні районні управління і відділи культури. Недержавними формами соціального обслуговування

займаються громадські об'єднання, в тому числі професійні асоціації, благодійні та релігійні організації. Соціальний захист людей похилого віку в Україні забезпечується мережею закладів: Міністерство праці та соціальної політики; Пенсійний фонд; управління, комісії, комітети соціального захисту населення місцевих Рад і держадміністрацій; територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів і самотніх непрацездатних громадян та відділення соціальної допомоги вдома; установи, заклади і підприємства сфери управління Міністерства праці та соціальної політики, які здійснюють соціальний захист людей похилого віку, інвалідів, ветеранів війни і праці та ін. [4, 76]

Соціальна робота з людьми похилого віку – багатоаспектна та багатопланова. Вона зачіпає такі сфери життєдіяльності, як організація дозвілля, подолання криз, здоров'я, фінанси, і в нашій країні провадиться за такими напрямками як:

- соціальна допомога та догляд в стаціонарних установах Міністерства праці і соціальної політики України;
- соціальна робота з людьми похилого віку в територіальних центрах і відділеннях денного перебування;
- соціальна підтримка та догляд вдома;
- соціальна допомога, соціальне забезпечення, тобто створення необхідних матеріальних і фінансових умов для підтримання нормальної життєдіяльності.

Як наголошує Л. Тюптя, соціальна допомога людям похилого віку «це забезпечення у грошовій чи натуральній формах, у вигляді послуг чи пілґ, які надаються із урахуванням законодавчо закріплених державою соціальних гарантій із соціального забезпечення». В Україні соціальна допомога включає ряд тимчасових або ж разових доплат до пенсій та соціальних допомог, натуральних видач та послуг за для надання адресної, диференційованої соціальної підтримки різним категоріям старших людей, нейтралізації або усунення критичних життєвих ситуацій, які виникають у зв'язку із соціальними та економічними умовами життя [10, 243].

В Україні прийнято виділяти адресну соціальну допомогу, термінову соціальну допомогу, бригадну соціальну допомогу для важкохворих. У свою чергу, адресна соціальна допомога надається людям похилого віку, які переживають особливо складний життєвий період. В такому випадку літніх людей відвідують соціальні працівники та надається необхідна соціально-психологічна або побутова допомога.

Термінова соціальна допомога - забезпечує разовим безкоштовним гарячим харчуванням чи продуктовим набором; разове надання фінансової допомоги; сприяння в отриманні тимчасового житла; забезпечення одягом, взуттям, предметами першої необхідності; надання екстреної соціально-психологічної підтримки за Телефоном довіри, а також юридичної допомоги у межах компетенції служби.

Під керівництвом органів соціального захисту в деяких великих містах України, таких як: Київ, Харків, Одеса, Львів функціонують соціальні аптеки та соціальні лікарні. Можна зустріти і соціальні їдальні, спеціалізовані магазини, будинки побуту та інші життєво важливі заклади для людей похилого віку, які останнім часом почали створюватися на території України. Можливе надання послуг перукарень, ремонту побутової техніки, пункту прокату за доступними цінами.

Комплексне обслуговуванням з надання соціальних та медичних послуг допускає бригадна форма допомоги важкохворим пенсіонерам. Мова йде про те, що соціальні працівники можуть надавати літнім людям послуги побутового характеру, в той час як медичні сестри здійснюють сестринський догляд [5, 34].

Ще одним напрямком соціальної роботи є сприяння соціальних працівників у створенні груп взаємної підтримки, груп соціальних дій, самокерованих груп, які дають змогу як розв'язувати індивідуальні проблеми, так і проводити кампанії за ті чи інші соціальні зміни в захисті своїх інтересів та прав. Групи взаємної підтримки — це невеликі групи, які прив'язані до певного місця проживання, члени яких, маючи загальні проблеми, допомагають один одному. Такі групи, як свідчить практика, складаються з 5–7 осіб, які живуть поблизу і мають періодичні контакти [13, 341].

В соціальних службах України робота з людьми похилого віку передбачає використання трьох основних принципів: 1) вивчення індивіда та його соціального середовища; 2) розуміння психосоціального становлення та розвитку особистості як довічного процесу; 3) врахування соціокультурних чинників у формуванні та розвитку особистості [7, 27]. Тобто, сутність соціальної роботи з особами літнього віку полягає у соціальній реабілітації. В даному випадку така реабілітація — це відновлення в звичних обов'язках, функціях, видах діяльності, характері стосунків з оточуючими людьми. Головне для соціального працівника це перетворення літньої людини з об'єкту (клієнта) соціальної роботи в її суб'єкта [3, 64].

При наданні соціальної допомоги людині похилого віку, соціальні працівники користуються певними фундаментальними правилами. По-перше, необхідно оцінювати потреби клієнта

зважаючи на його життєвий досвід, але це зовсім не означає, що слід занадто глибоко чи необдуманно втручатися в особисте життя. По-друге, потрібно уникати впливу упередженого ставлення і навпаки, варто визнавати їхній статус як людей, що відповідальні за свої вчинки. По-третє, слід розпочинати роботу із з'ясування суб'єктивного бачення особою похилого віку її оточення.

Під час індивідуальної роботи спеціалісти повинні:

- не дозволяти людям похилого віку втягуватися в негативний процес старіння, допомагати їм зрозуміти, що найчастіше їхні проблеми породжені ситуацією, а не ними самими;
- стимулювати у людей похилого віку діяльність, яка підтримує відчуття інтеграції та цілісності їхнього життя;
- заохочувати та підтримувати прагнення брати на себе відповідальність за своє життя там, де це можливо [1, 110].

Опанування навичками успішної взаємодії із людьми похилого віку вимагають розуміння психофізіологічних особливостей літньої людини і старості як процесу. Соціальні працівники покликані не лише допомагати літнім людям в їх повсякденних клопотах, але і навчити їх гідно долати труднощі даного етапу життя [8, 256].

Висновки. Таким чином, тенденція зростання чисельності літніх людей в Україні вимагає корінних змін соціальної політики відносно цієї, найбільш соціально незахищеної категорії населення, особливо зараз, в умовах переходу до ринкової економіки. Одним із головних актуальних завдань сучасного суспільства є створення умов гідного життя літнім людям, які становлять нині п'яту частину населення України. Загалом, щороку кількість літніх на планеті збільшується на 2,4 %. За прогнозами, до 2020 року кількість літніх людей може зрости до одного мільярда осіб. Ця демографічна ситуація обумовлює не лише формування нових потреб літніх людей, а й відмову від уявлень про старість як про інволюцію. В організації соціальної роботи з літніми людьми необхідно враховувати всю специфіку їх соціального статусу не лише в цілому, але і кожну людину окремо, її потреби, біологічні і соціальні можливості, певні регіональні та інші особливості життєдіяльності. Соціальна робота має бути спрямована на підтримку, захист, допомогу, супровід та піклування про людей похилого віку. Зауваживши викладене, можна зробити висновок, що ці проблеми потребують подальшого наукового дослідження і розроблення нових стратегій та форм обслуговування людей похилого віку.

Література:

1. Бочарова В. Г. Профессиональная социальная работа: личностно ориентированный подход / В. Г. Бочарова — М. : 1999. — 184 с.
2. Виготський Л. С. Проблема віку / Л. С. Виготський. — М. : Проблема віку, 1984. — Т. 4. — 113 с.
3. Горбушина О.П. Психологические особенности социальной работы с пожилыми людьми / О.П. Горбушина // Журнал прикладной психологии. — 2003. — № 2. — 68 с.
4. Зверева І. Д. Соціальна робота в Україні: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / І. Д. Зверева, Г. М. Лактіонова. — К. : 2004. — 204 с.
5. Капська А. Й. Соціальна робота: технологічний аспект: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. Й. Капська. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — 56 с.
6. Кравцов С.О. Теоритичне бачення соціальної адаптації: стан, погляди, підходи / С.О. Кравцов // Український соціум. -2008.- №3. — 83-96 с.
7. Мірошніченко В. Інноваційні моделі соціальних послуг — крок до повноцінної інтеграції / В. Мірошніченко. — К., 2006. — 29 с. (Соціальний захист; № 11)
8. Павленок П. Д. Теория, история и методика социальной работы : учеб.пособ. — 7_е изд., доп. / П. Д. Павленок. — М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и К'», 2007. — 476 с.
9. Ресурсный потенциал пожилого населения / В. Г. Доброхлеб // Социс. — 2008. - №8. — 55-61 с.
10. Тюття Л. Т., Иванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посібн. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. Т. Тюття. І. Б. Иванова. — К. : Знання, 2008. — 574 с.
11. Українське суспільство 1992-2006. Соціологічний моніторинг / за ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. — К.: Інститут соціології НАН України, 2006. — 578 с.
12. Холостова Є. І. Соціальна робота, теорія та практика: навч. посіб. [для студ. вищ. нав. закл.] / Є. І. Холостова, А. С. Сорвіна. — М. : 2001. — 175 с.
13. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. М. Шахрай. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 464 с.